රාජ්‍යය සහ ආගම: 1796 සිට 1847 දක්වා වූ කාලය තුළ බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් බ්‍රිතාන්‍යයන් අනුගමනය කළ ප්‍රතිපත්තිය

අජිත් තිලකවත්ත

කථිකාචාර්ය, ඉතිහාස දෙපාර්තමේන්තුව, පේරාදෙණිය විශ්ව විද්‍යාලය

ලංකාවේ රාජ්‍ය පාලනයත් බෞද්ධාගමත් දැඩි සම්බන්ධතාවකින් යුක්තය. පැරැන්නන් නිසැකව ම මෙම තත්වය හොඳින් තේරුම්ගෙන සිටියහ. ලංකා ඉතිහාසය යනු බුද්ධාගමේම ඉතිහාසය යැයි ඔවුහු විශ්වාස කළහ.[1] පාලනය කිරීම යන්නට බෞද්ධාගම ආරක්ෂා කිරීම, පවත්වාගෙන යාමට ආධාර දීම, දියුණු කිරීම, ආදී කාර්යයන් ද අඩංගු යැයි ඔවුන් විශ්වාස කොට ඇත. ලංකා ඉතිහාසය පිළිබඳ සත්‍ය තොරතුරු ලබාගත හැකි කාලයේ සිටම රාජ්‍ය සහ ආගම අතර ඇතිවුණු සම්බන්ධයේ මූලික ලක්ෂණ අද දක්වා පවතී. වර්තමාන යුගයේ සිදුවන ඇතැම් සිද්ධීන් ගැන වුව ද කල්පනාකර බලන්නෙකුට ලංකාවේ දේශපාලනය සහ බෞද්ධාගම අතර කොතරම් දැඩි සම්බන්ධතාවක් තිබේද යන්න හා භික්ෂූන් වහන්සේලා දේශපාලනය කෙරෙහි කොතරම් ප්‍රබල බලපෑමක් කළ හැකි පිරිසක් ද යන්න පෙනී යන කරුණකි.

රාජ්‍යය වූ කලී බොහෝ දුරට මනුෂ්‍යයන්ගේ ලෞකික සුභසාධනය සඳහා සකස් වූ ආයතනයකි. ආගම ලෝකෝත්තර ශුභ සිද්ධිය පදනම් කොට ඇති වූවකි. පැරණි ලාංකික සමාජය ලෞකික දියුණුව මෙන් ම ලෝකෝත්තර දියුණුව එකසේ සැලකූ බව පැහැදිලිය.[2]. ඒ නිසා අන්ත දෙකක බලාපොරොත්තු ඉටු කළ රාජ්‍යයත් ආගමත් සමාජය තුළ එකතු වී තිබේ. මෙම තත්ත්වය පැහැදිලිව දක්නට ඇත්තේ බෞද්ධාගම මෙරටට පැමිණීමෙන් පසුවය. එතැන් සිට මෙරට අධිරාජ්‍යවාදයට නතුවන තෙක් පැවතුණේ රාජ්‍යය සහ ආගම අතර දැඩි සම්බන්ධතාවයකි. විශේෂයෙන් ම මෙම අධ්‍යයනයේදී අවධානය යොමු කරනු ලබන්නේ 1796 සිට 1847 දක්වා වූ කාලය තුළ බ්‍රිතාන්‍යයන් හා බෞද්ධාගම අතර පැවතුන ප්‍රතිපත්තිය පිළිබඳ විග්‍රහ කිරීමටය.

මුහුදු බඩ පළාත්හි කේන්ද්‍රගත බලය ගොඩනැගූ බ්‍රිතාන්‍ය පාලක පක්ෂය හා බෞද්ධාගම අතර පැවති සබඳතා ගිලිහී තිබුණු බැවින් බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් කිසියම් ප්‍රතිපත්තියක් අනුගමනය කිරීම සිදු නොවීය.[3] විශේෂයෙන් ම මෙම අවධිය වන විට උඩරට රාජ්‍යය ප්‍රබල දේශපාලන ප්‍රවාහය වූ අතර බෞද්ධාගමේ ආරක්ෂාව සම්බන්ධයෙන් උඩරට රාජ්‍යය විසින් ක්‍රියාමාර්ග ගනු ලැබිණි. 1815 දක්වා කාලයේ පහත රට ප්‍රදේශවල භික්ෂූන් පත් කළේ උඩරට රජු විසින්ය. එහෙත් රජුට එම ප්‍රදේශය තුළ දේශපාලන බලය හිමි වූයේ නැත. උඩරට සහ පහතරට සිටි ප්‍රධාන භික්ෂූන්ට තම වසම තුළ සිටි අනෙක් භික්ෂූන් කෙරෙහි සැලකිය යුතු බලයක් විය. රදළවරයකු භුක්ති විඳින සමාන අයිතිවාසිකම් පැවති අතර උඩරට රජුගේ බලපෑම අඩු කිරීම සඳහා යටත් විජිත පාලකයෝ මෙම නායක භික්ෂු සතුටු කිරීමට වග බලාගෙන ඇත.[4] මේ අනුව පැහැදිලි වන්නේ උඩරට සාපේක්ෂව ඉංග්‍රීසීන් බෞද්ධාගමික කටයුතු සඳහා ප්‍රමුඛත්වය ලබාදුන් අතර එමගින් මෙරට තුළ බලය ස්ථාපිත කර ගැනීමට උත්සුක වූ බව පෙනේ. මේට්ලන්ඩ් ආණ්ඩුකාරයා සමයේ රජය භික්ෂූන්ට සහය දක්වමින් දකුණු පළාතේ භික්ෂූන්ගේ කොමිටියක් ද සංවිධානය කිරීමට ආධාර විය.[5] මෙම කොමිටිය යටතේ දකුණු දිශාවේ බෞද්ධ ආගමික මධ්‍යස්ථානය

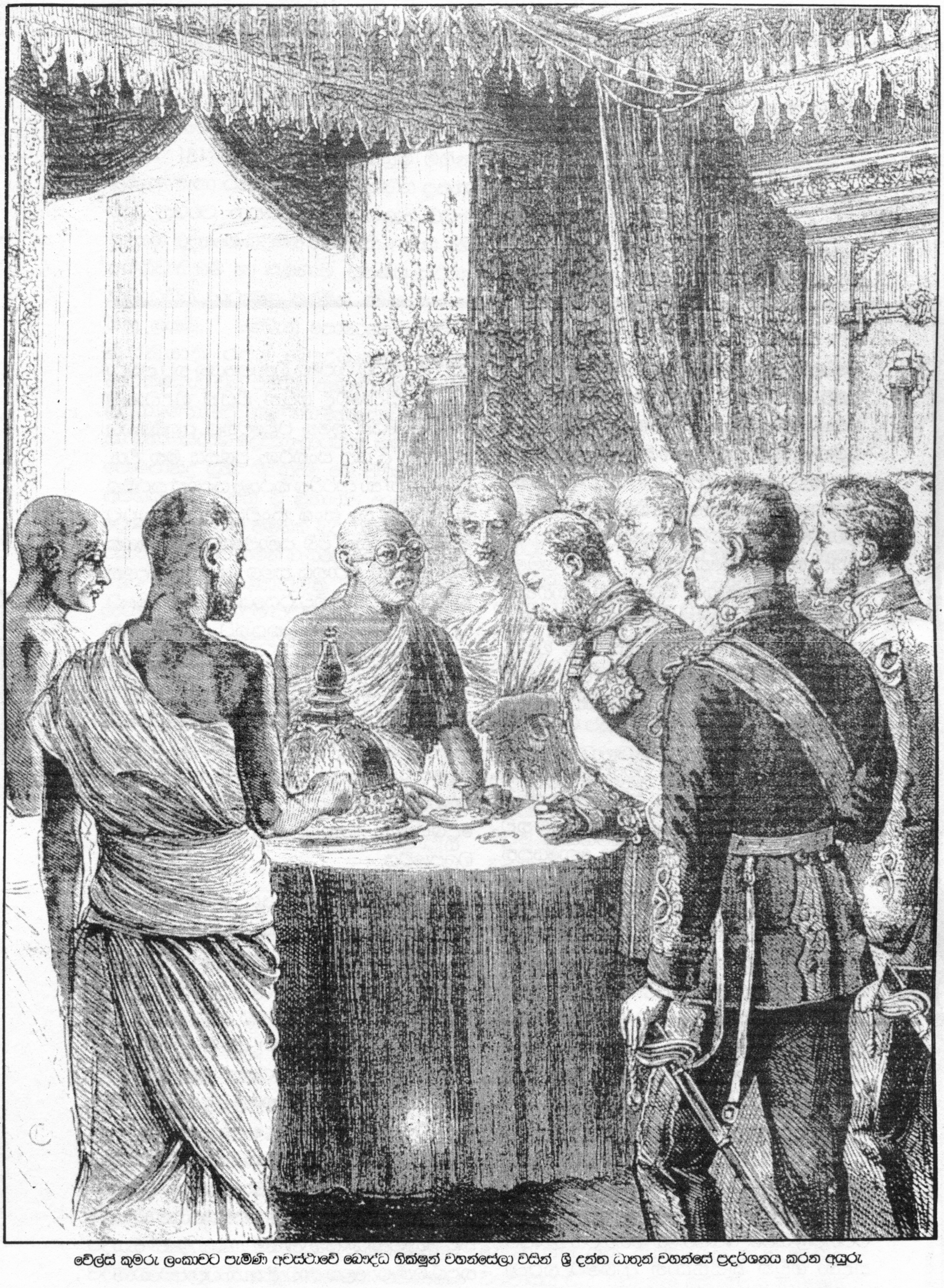

වේල්ස් කුමරු ලංකාවට පැමිණි අවස්ථාවේ බෞද්ධ භික්ෂූන් වහන්සේලා විසින් ශ්‍රී දන්ත ධාතූන් වහන්සේ ප්‍රදර්ශනය කරන අයුරු

සම්බන්ධ ප්‍රශ්න සහ නඩු හබ විසඳීමේ කටයුතු කෙරිණි. මෙම කොමිටියේ නායක ස්වාමීන්වහන්සේ වූ කරතොට ධම්මාරාම හිමිට බ්‍රිතාන්‍ය රජය විසින් වේතනයක් ද ගෙවනු ලැබීය. (1773 - 1827) මෙසේ බ්‍රිතාන්‍යයන් භික්ෂූන් කෙරෙහි රජයේ අනුග්‍රහය ලබා දීම ගැන උඩරට රජතුමා උරණ විය. මේ අනුව පෙනී යන්නේ උඩරට බලය හමුවේ බ්‍රිතාන්‍යයන් ක්‍රමයෙන් සිය බලය ගොඩනගා ගැනීම සඳහා බුද්ධාගම සමග තරමක සහනශීලී භාවයකින් කටයුතු කළ බවයි. එනමුත් බුද්ධාගම හා ඉංග්‍රීසීන් අතර ඍජු සම්බන්ධතාවක් මෙම කාලයේ ගොඩ නැගුනේ නැති බව පෙනේ.

1815 දී බ්‍රිතාන්‍යයන් විසින් යටත් කරගනු ලැබූ උඩරට ප්‍රදේශවල ඔවුන්ගේ සමාජ ප්‍රතිපත්තිය සකස්කර ගැනීමෙහිලා සමකාලීනව සිංහලයන්ගේ දේශපාලනික හා නොයෙකුත් ප්‍රායෝගික අවශ්‍යතා ද බලපෑවේය. එකල එංගලන්තයේ සිටි ඉවැන්ජලිකන්වාදීන්, උපයෝගිතාවාදීන් හා රැඩිකල්වාදීන් මිනිස් සමානත්වය පිළිබඳ අදහස් දැක්වූ අතර ඔවුහු සමාජ ප්‍රශ්න සම්බන්ධයෙන් වඩාත් මානුෂික වූහ. මෙම සංකල්පය පෙරටු කොටගෙන සිය ප්‍රතිපත්තිය සැකසූ අතර අනික් අතට 'යටත් විජිතවල උද්ගත වූ ප්‍රශ්නවලට ස්වකීය දේශපාලන අධිරාජ්‍යයට තර්ජනයක් ඇති නොවන ආකාරයෙන් සුවිශේෂී විසඳුම් ලබාදීම ද අත්‍යවශ්‍ය විය. ප්‍රධාන වශයෙන් ආගම සම්බන්ධයෙන් අනුගමනය කළ ප්‍රතිපත්තිය වඩාත් සංකීර්ණ විය. එයට ඉවහල් වූයේ යටත් විජිතවල ස්වදේශිකයන්ගේ තත්ත්වය නැංවීම සඳහා ඔවුන් ක්‍රිස්තියානි ආගමට හරවා ගැනීමට ක්‍රියා කළ යුතු යැයි අවංකව හා දැඩිව විශ්වාස කිරීමයි. ඔවුන් විසින් බුද්ධාගම මිත්‍යා දෘෂ්ටික ආගමක් ලෙස විශ්වාස කරන ලදි. නමුත් ලංකාවේ බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයෝ දේශීය ආගම් සම්බන්ධයෙන් හෝ වෙනස්කම් ඇති කිරීමට බොහෝ සෙයින් පසුබට වූහ.[6] දේශපාලන වෙනස්වීම් සමග සමාජ වෙනස්වීම් ඇතිවීම ද ස්වභාවික කරුණකි. මෙය රජය හා ආගම අතර සම්බන්ධතාව කඩවීමට ද යම් ප්‍රමාණයකට ඉවහල් විය.

1815 දී උඩරට රාජ්‍යය බ්‍රිතාන්‍යයන් හට පවරා දුන් අවස්ථාවේදී ඔවුන් විසින් බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් කුමන පිළිවෙතක් අනුගමනය කළ යුතු ද යන සංකීර්ණ ප්‍රශ්නය මතු විය. දේශපාලන හා ආර්ථික කරුණු සඳහන් කරමින් බුද්ධාගම හා සංඝ සංවිධානය, උඩරට දේශපාලනයත් එහි සමාජයේ හිමිකරගෙන තිබූ වැදගත් ස්ථානය සමග ඉටුකළ වැදගත් කාර්ය භාරයත් අනිවාර්යයෙන්ම සැලකිල්ලට ගැනීමට බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයන්ට සිදුවිය. යම් ආකාරයකින් පැවති තත්වයට එරෙහිව කටයුතු කළේ නම් යටත් විජිත පාලනය එවකට යුරෝපයේ බලපැවැත් වූ බුද්ධිවාදයෙන් පිළිගනු ලැබූ සමානාත්මතාව පිළිබඳ අදහස හා නොගැළපෙන්නට විය. එනමුත් බුද්ධාගම සම්බන්ධ බ්‍රිතාන්‍ය ප්‍රතිපත්ති හැඩගැස්වීමෙහිලා දේශපාලන සාධකය තීරණාත්මකව බලපෑවේය.

බුද්ධාගම හා බ්‍රිතාන්‍යය අතර පැවති සම්බන්ධතාව පිළිබඳ තොරතුරු සෙවීමේදී එය ඍජු වශයෙන් වර්ධනය වන්නේ 1815 උඩරට ඈඳගැනීමෙන් අනතුරුවය. උඩරට සහ බුද්ධාගම අතර පැවතියේ තද බැඳීමකි. පූජකයන්, විහාරස්ථාන හා ආගමික වතාවත් සම්බන්ධයෙන් යුතුකම් රැසක් ඉටු කිරීමට රජවරු බැඳී සිටියහ. පන්සල්වල නායකයින් පත්කිරීම, බස්නායක නිළමේවරු පත්කිරීම, ආගමික උත්සවවලට සහභාගී වීම මේ අතර ඉතා වැදගත් යුතුකම් සේ සලකන ලදි. බුද්ධාගම හා රාජ්‍යය අතර සම්බන්ධය වෙන් කළ නොහැකිය' යන හැඟීම ජනතාවගේ සිත් තුළට ගැඹුරු ලෙස කාවැදී ඇති බව අවබෝධ කළ බ්‍රිතාන්‍යයන්ට උඩරට සාමකාමී පාලනය සඳහා යම් කිසි පොරොන්දුවක් බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් දීමට සිදුවිය. එබැවින් 1815 මාර්තු 2 දින උඩරට නායකයින් හා ඉංග්‍රීසි ආණ්ඩුව අතර ඇති වූ ගිවිසුමේ පස්වන වගන්තිය මගින් රජය සහ බුද්ධාගම අතර ප්‍රතිපත්තිය පැහැදිලි විය.

බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින් බුද්ධාගම කෙරෙහි කිසියම් හෝ ප්‍රතිපත්තියක් නොතිබුණු බැවින් උඩරට

ප්‍රදේශයේ ආරම්භයේ සිට ම බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් අනුග්‍රහශීලි භාවයක් අනුගමනය කළහ. 1815 අත්සන් කළ ගිවිසුම මගින් බුද්ධාගම හා රජය අතර ප්‍රතිපත්තිය ප්‍රකාශ විය. "උඩරට නායකයින් හා ජනතාව විසින් අදහන බුදුන්ගේ ධර්මය නොනැසිය හැකි එහි අයිතිවාසිකම් හා ජනතාව, පූජනීය ස්ථාන තවදුරටත් ආරක්ෂා කරමින් පවත්වාගෙන යනු ලැබේ.[7] මෙවැනි පොරොන්දු දීමෙන් ක්‍රිස්තියානි රජය බෞද්ධාගමේ නියම ආරක්ෂකයා විය. එමගින් අන්තර්ගත වූ පරිදි බුද්ධාගම හා දේවාගම කඩ නොකොට භික්ෂූන් හා විහාරස්ථාන දේවාල ආරක්ෂා කරන බවට පොරොන්දු වූහ. ගිවිසුමේ මේ වගන්තියෙන් අපහසුතාවට පත් වූ බ්‍රිතාන්‍ය ආණ්ඩුකාර රොබට් බ්‍රවුන්රිග් එමගින් බුද්ධාගම කෙරෙහි පැවති දෘෂ්ටියට තමන් බලාපොරොත්තු වූවාට වඩා අවධාරාණාත්මක ආකාරයෙන් ආරක්ෂාව සලසාදීම සිදු වූ බව බ්‍රිතාන්‍ය යටත් විජිත භාර ලේකම්වරයා වෙත ලියා යැවීය.[8] නමුත් බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් මෙවැනි ක්‍රියාමාර්ග ගැනීම ගැන ප්‍රොතෙස්තන්තවාදී නායකයින් සහ ඉවැන්ජලිකල්වාදීන් දැඩි විරෝධතාව දක්වනු ලැබිය. මෙම වගන්තිය මගින් උඩරට ප්‍රදේශවල ක්‍රිස්තියානි දහම ව්‍යාප්ත කිරීමෙන් බෞද්ධයින් එම ආගමට හරවා ගැනීමට එරෙහිව ක්‍රියාත්මක වේ යැයි ඔවුහු බිය පළ කළහ.

එම වගන්තිය ඒ ආකාරයෙන් අර්ථ නිරූපනය නොකරන්නේ නම් අනාගත මිෂනාරි කටයුතු බුද්ධාගම උල්ලංඝනය කිරීමක් ලෙස භික්ෂූන් විසින්, ඒවාට විරෝධය පෑම ඊට පටහැනි වීමක් බව ඔවුහු තවදුරටත් කියා සිටියහ. ස්වදේශිකයන් අතර ක්‍රිස්තියානිය සාමකාමී අන්දමින් ප්‍රචාරය වීම වළකී යන ආකාරයට බ්‍රිතාන්‍ය ආණ්ඩුව බුද්ධාගමට ආධාර දී ඇතැයි එංගලන්තය තුළ විරෝධතා මතු විය හැකි බවටත් ඔවුන් විසින් කරුණු පෙන්වා දී තිබේ.[9] මේ සම්බන්ධයෙන් පිළිතුරු සපයු බ්‍රවුන්රිග් කියා සිටියේ වගන්තියේ අඩංගු "inviolable" පදය කඩකළ හැකි / නොහැකි නම් එය සිංහල වචනය වෙනුවට යෙදූ වචනයක් පමණක් බවය. ලංකාව තුළ ක්‍රිස්තියානි ආගම ප්‍රචලිත කිරීමට තමන්ගත් ක්‍රියාවන් විස්තර කළ ඔහු, බෞද්ධ භික්ෂූන්, උඩරැටියන් සම්බන්ධයෙන් පවත්වන අතිමහත් බලය හා අලුත් ආගන්තුක ජන කොටසක් සමග දේශපාලන සම්බන්ධතා පහසුකරවීම යන කරුණු හේතුකොට ගෙන යැයි බ්‍රවුන්රිග් විසින් සිය ස්ථාවරය පැහැදිලි කර තිබේ. මේ ආකාරයට මෙතෙක් කල් බෞද්ධාගමේ ආරක්ෂකයා වශයෙන් සිටි සිංහල රජතුමා වෙනුවට බ්‍රිතාන්‍යය වෙනුවෙන් පෙනී සිටි ආණ්ඩුකාරයා එහි ප්‍රධානියා බවට පත් විය. නමුත් ඉහතින් පෙන්වා දුන් පරිදි මෙම ගිවිසුමේ අන්තර්ගත කරුණු කල් යෑමෙන් වෙනස් කිරීමට බලාපොරොත්තු වන බව බ්‍රවුන්රිග්ගේ ප්‍රකාශනයෙන් පැහැදිලි වේ.

උඩරට ගිවිසුම අත්සන්කර ඉතාමත් සුළු කලක් තුළ බ්‍රිතාන්‍යයන් විසින් අවධානය යොමු කළ පාර්ශවයක් වුයේ දන්ත ධාතුව දළදා මාලිගාවට වැඩම කරවීම සඳහා උඩරට ප්‍රභූන් හා නායක ස්වාමීන් වහන්සේලාගේ සහයෝගය ලබා ගැනීමට කටයුතු සැලසීමයි.[10] චිරාත් කාලයක් තුළ මෙරට ජන සමාජයෙහි එල්බගත් මතයක් වූයේ දන්ත ධාතුව හිමිකර ගැනීම රට පාලනය සඳහා රජ කෙනෙකුට නිත්‍යානුකූල අයිතියක් උරුම වන බවයි. මෙම සම්ප්‍රදාය අතීතයේ සිටම ක්‍රියාත්මක විය. මෙවැනි ක්‍රියාදමයන් බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින්ගේ අනුග්‍රහය යටතේ දන්ත ධාතුව ආපසු වැඩම කරවීම ඔවුන්ගේ දේශපාලන ආධිපත්‍යය සඳහා ආගමික නිත්‍යානුකූල බවක් ලබා ගැනීමට ගත් උත්සහයක් සේ දැක්විය හැකිය.

ඩොයිලි වෙත මින් අනතුරුව පැවරී තිබුණේ ඉතා විශාල වගකීමකි. දේශපාලන වෙනස්වීම් කෙරෙහි සිංහලයින් එතරම් සැලකිලිමත් නොවුනද ඔවුන් තම ආගම කෙරෙහි භක්තියක් දක්වන්නේ ද යන්න, ඔවුන් හා පැවති චිරකාලීන ඇසුර නිසා හෙතෙම මනාව දැන සිටියේය. දන්ත ධාතුන් වහන්සේගෙන් තොරව කන්ද උඩරට රාජ්‍යයෙහි රාජ්‍ය බලයක් පැවතිය නොහැකිය යනු සිංහලයන් තුළ පැවති විශ්වාසය විය. යුධ කල කෝලාහල මධ්‍යයේ

මහනුවරින් පිටතට ගෙනගිය දළදාව නැවත ගෙන්වා ගැනීමේ අවශ්‍යතාව අවබෝධකර ගෙන ඩොයිලි විසින් කටයුතු යොදන ලදි. ඒ සඳහා අවශ්‍ය කටයුතු සිදු කිරීමේදී, පැමිණිලි කර තිබුණ යුද්ධ භටයින්ගෙන් ජනතාවට සිදු වු හිරිහැර, විශේෂයෙන් ම එක් අවස්ථාවකදී දළද මාලිගයේ සේවයට යෙදී සිටි ආලන්ති අම්මා [11] කෙනෙකුට සිදු වූ අතවරය නිසා මෙබඳු තත්ත්වයක් යටතේ දළදාව ආපසු වැඩමවීමෙන් රට ආරක්ෂාවක් නැතිවේ දෝයි භික්ෂුන් තුළ තිබුණු බිය නිසාත්, මේ කාර්යය සඳහා භික්ෂුන් කැමති කරවා ගැනීම පහසු කරුණක් නොවීය. මේ සියලු සිද්ධීන් කැටිකර ගත් කල භික්ෂුන් තුළ අභිනව පාලනය කෙරෙහි යම් කිසි බියකින් පසුවන බව තේරුම් ගැනීමට ඩොයිලිට අපහසු නොවීය. ඒ අනුව ඩොයිලි විසින් දළදාව කොහේ වැඩසිටින්නේ ද යන්න සොයා ගැනීමට නොයෙක් කාර්යයන් ඉටු කිරීමට සිදු විය.

ඒ අනුව දළදාව ආපසු වඩම්මා ගැනීමට හැකිවීම කන්ද උඩරට රාජ්‍යය තුළ ඉංග්‍රීසි රාජ්‍ය බලය තහවුරු වීම පිළිබඳ වැදගත් සිද්ධියක් හැටියට සලකන ලදි. සිංහල රාජ්‍ය හිමිකම පිළිබඳ සංකේතය වශයෙන් පිළිගැනී තිබුණු මේ උතුම් වස්තුව ආරක්ෂාකර ගැනීම සඳහා එය නැවත මහනුවරට ගෙන ඒමට ඩොයිලි විසින් හැම විට ම විධිවිධාන යොදනු ලැබීය. ඔහු විසින් සිංහල රජු දවස පැවති සිරිත් නොකඩවා පවත්වා ගෙන යන බව දැක්වීමේ සලකුණක් වශයෙන් ඇහැලේපොළගේ උපදෙස් පරිදි දළදාව වැඩම වූ දින උභය විහාරීය භික්ෂුන් උදෙසා සාංඝික දනයක් පිරිනමනු ලැබීය. [12] සිංහල රජුන් දවස මෙවැනි කටයුත්තක් සඳහා යොදගන්නේ මගුල් මඩුව වුව ද මේ අවස්ථාවේදී ඒ සඳහා පත්තිරිප්පුව ප්‍රයෝජනයට ගන්නා ලදි. සමහර විට එම ගොඩනැගිල්ල පිළිබඳ පූර්ණ අයිතිය භික්ෂුන් සතුවීම දැක්වීමේ සලකුණක් හැටියට මෙසේ වෙනස් කළා විය යුතුය. දනය සඳහා සම්පූර්ණ වියදම රජය මගින් දරන ලද අතර එදින පහන් පූජාවක් ද පවත්වන ලදි. මේ තුළින් මුල් කාලයේ බුද්ධාගම සහ රජය අතර සම්බන්ධතාව සාමකාමී එකක් වු බව පැහැදිලි වේ.

උඩරට ගිවිසුමේ අන්තර්ගතව ඇති හා ඉන් අනතුරුව ආසන්න වශයෙන් අනුගමනය කළ බ්‍රිතාන්‍ය ආගමික ප්‍රතිපත්තිය හේතු කොටගෙන බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින් ආගමික සංස්ථාව තුළ පෙර කල උඩරට රජවරුන් හිමිකරගත් ස්ථානය හා සමාන තත්ත්වයට පත් වු බව පෙනේ. උඩරට රාජාණ්ඩුව යටතේ රජතුමා බෞද්ධාගමික ආයතනවල ප්‍රධාන ආර්ථික උපකරණය සහ ඒවායේ ප්‍රධාන ආරක්ෂකයා විය. භික්ෂුන් වහන්සේගේ අධ්‍යාපනය හා විනය ප්‍රධාන භාරකරු සහ ආරක්ෂකයා ද විය. එපමණක් නොව සංඝ සංවිධානයේ ඉහළම තනතුරුවලට පත් කළ තැනැත්තා සහ භික්ෂුන් වහන්සේ අතර ඇති වු ගැටුම් විසඳලීමේ අවසන් බලතල හිමි වු විනිසුරුවරයා වුයේ රජුය. මෙම ක්‍රියාදමය බ්‍රිතාන්‍යයන් විසින් ද අනුගමනය කළ බව සංඝ සංවිධානයේ නායක තනතුරුවලට භික්ෂුන් වහන්සේලා ද දළද මාලිගාවේ දියවඩන නිලමේ තනතුරුවලට රදළ ප්‍රධානීන් ද උඩරට රෙසිඩන්ට්වරයා වූ ඩොයිලිගේ උපදෙස් මත බ්‍රවුන්රිග් විසින් පත් කරනු ලැබීය. පැරණි සිරිත් විරිත් සහ සම්ප්‍රදයන්ට අනුකූලව මෙම පත්වීම් කිරීමට බ්‍රිතාන්‍යයයන් විසින් වගබලා ගනු ලැබීය. පැරණි සම්ප්‍රදය වෙත පෙරලා ගමන් කළ බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයෝ මල්වතු සහ අස්ගිරි පාර්ශව සඳහා එක් නායක හිමිනමක් සහ අනුශාසක හිමිනමක් බැගින් පත් කළහ. [13] මෙලෙස ආගමික සංවිධානයේ ප්‍රමුඛ භික්ෂු හා ගිහි පත්වීම් කිරිම හැරෙන්නට අවස්ථා කිහිපයක දී බ්‍රවුන්රිග් විසින් විහාර දේපළ සම්බන්ධව නඩු පුද්ගලිකව විනිශ්චය කළේය.

ගිවිසුම අත්සාන්කර නොබෝ කලක් යාමට පෙර මතභේද උද්ගත විය. පෙර මෙන් රජ කෙනෙකු නොසිටීම හා විදේශ පාලකයින් බලයට පත්වීම රාජාණ්ඩුව යටතේ රජය හා ආගමික සංවිධාන අතර පැවති සම්බන්ධතාව දුර්වල කිරීමට තුඩුදුනි. බ්‍රිතාන්‍ය පාලනය යටතේ බුද්ධාගමට ඔවුන් දැක් වූ ආර්ථික අනුග්‍රහය ඉතාමත් සීමිත විය. ආණ්ඩුව විහාරවලට ඉඩම් ප්‍රදනය

නොකළ අතර ලබාදුන් සහාය ආගමික ස්ථාන හා ඒවායේ චාරිත්‍ර පවත්වාගෙන යාමටත්, නියමිත උත්සව පැවැත්වීමටත් සීමා විය. භික්ෂූන් වහන්සේලාගේ අධ්‍යාපනයට ආධාර කිරීමට සහ ඔවුන්ගේ විනය ආරක්ෂා කිරීමට පෙර රජුට මෙන් තිබූ වගකීමෙන් බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයෝ මුළුමනින්ම වාගේ ඉවත් වූහ. බුද්ධාගම යනු මිථ්‍යාදෘෂ්ටික ආගමකැයි සලකා හැම රජ කෙනෙකුම කෙරේ විශේෂ උනන්දුවක් දැක්වූවා යැයි මෙයින් අදහස් නොකෙරේ. උඩරට සිංහල රජතුමා වෙනුවට පත්ව ආ ආණ්ඩුකරු විදේශිකයෙකු හා ක්‍රිස්තියානියකු වූ නිසා භික්ෂූන් වහන්සේලා තුළ මෙන්ම ගිහියන් තුළ ද මානසික වශයෙන් විශාල හිඩැසක් නිර්මාණය විය. ගිවිසුම අත්සන්කර වැඩිකල් නොගොස් ස්වකීය ආගම ඉමහත් අවමානයට භාජනය වේ යැයි බිය පළ කළ බෞද්ධ භික්ෂූන්, බෞද්ධාගමේ සහ බෞද්ධ විහාරවල ආරක්ෂාව සඳහා සිංහල රජ කෙනෙකු පත් කිරීමේ අවශ්‍යතාව පිළිබඳ යෝජනාවක් පවා ගෙන ආ බව බ්‍රවුන්රිග් විසින් පෙන්වා දීමෙන් මෙම කාලය වනවිට කුමන තත්වයක් උද්ගත වී තිබුණේ ද යන්න පැහැදිලි වේ.

ගිවිසුමේ පස්වන වගන්තිය සම්බන්ධයෙන් තරමක් අසුභවාදී දර්ශනයක් මව් රජය තුළ පැවති බව පෙනේ. එයට විරුද්ධව එංගලන්තයේ පවා උද්ඝෝෂණ ඇතිවන්නට විය. පෙරදිග රටවල ක්‍රිස්තියානි ධර්මය ප්‍රචාරය කිරීමේ අසීමිත උද්‍යෝගයෙන් පසු වූ මිෂනාරිහු ගිවිසුමේ පස්වන වගන්තිය තිබීමෙන් අනාගතයේදී උද්ගත විය හැකි තත්ත්වය සම්බන්ධයෙන් කලබලයට පත් වූහ. මිෂනාරි උද්ඝෝෂණ කුළුගැන්වූ එය රජය වෙත ගෙනා පුද්ගලයන් වූයේ බ්‍රිතාන්‍ය පාර්ලිමේන්තු මන්ත්‍රීවරුන් වූ ජේ. බටර්වර්ත් සහ විලියම් විල්බෆෝස්ය. "කඩ කළ නොහැකි" යන වචනය ඔවුන් විසින් විවේචනය කරන්නට විය. එයට අනුව කවද හෝ බයිබලය පුහුණු කිරීමටත්, බෞද්ධාගමේ සාමකාමී උපදෙස් නිසා කිතුදහමේ ප්‍රතිපත්තිවලටත් ක්‍රිස්තියානියට හරවා ගැනීමට බාධා පැමිණි විය හැකි බව බටර්වර්ත් විසින් පෙන්වා දුන්නේය. මෙයින් ඔවුන් ගිවිසුම මගින් අනාගතයේ ඇතිවිය හැකි අවදානම දුටු ආකාරයක් දක්නට ඇත.

1815 මාර්තු 10 දින දළදා මාලිගාවේ මල්වතු සහ අස්ගිරි විහාර දෙකේ භික්ෂූන්ගෙන් හා ආණ්ඩුකාරවරයාගේ නායකත්වයෙන් සාකච්ඡාවක් පවත්වන ලදි.[15] ගිවිසුම අත්සන් තැබීමෙන් පසු දෙපක්ෂය හමු වූ පළමු වතාව මෙය විය. මල්වතු විහාරය වෙනුවෙන් කොබ්බෑකඩුව මහානායක හිමියන් සහ අස්ගිරි විහාරය වෙනුවෙන් යටවත්තේ නායක හිමියන් ප්‍රමුඛව උභය විහාරයීය භික්ෂූන් වහන්සේලා මේ සාකච්ඡාවට සහභාගී වූහ. ආණ්ඩුකාරතුමා විසින් භික්ෂූන් විමසීමෙන් අනතුරුව පෙර මෙන් සම්භාවනීය තත්ත්වයන් ආරක්ෂාකාර දීමට බ්‍රිතාන්‍ය රජය මගින් දුන් පොරොන්දුව නැවත සහතිකකොට ප්‍රකාශ කරන ලදි. විජය රජු පටන් බෞද්ධාගමට සම්පූර්ණ ආරක්ෂාවත් ගෞරවයත් සැලසුණු අතර ආගම නිසා රටේ අභිවෘද්ධිය සැලසුණු බවත්, ආගමේ පරිහානිය රටේ පරිහානිය බවත්, ප්‍රකාශ කළ භික්ෂූන් වහන්සේලා, එමනිසා ආගමේ පැවැත්මටත් ආරක්ෂාවත් උදෙසා බ්‍රිතාන්‍ය මහ රජතුමා වෙනුවෙන් පොරොන්දුවන ආරක්ෂාව සම්බන්ධයෙන් ස්වකීය කෘතඥතාව හිමිවන බව දන්වා සිටියහ.

පස්වන වගන්තිය මගින් බෞද්ධාගම සමගම දේවාගම ගැන ද සඳහන් කිරීම මෙහිදී පැහැදිලි කළ යුතු කරුණකි. බෞද්ධාගම යනුවෙන් අදහස් කරන ලද්දේ බෞද්ධ ධර්මය අඩංගු පොත්පත්, එම විහාරස්ථාන භික්ෂූන් වහන්සේ පුද සිරිත් විධි බවට සැක නැත. දේවාගම යනුවෙන් අදහස් කරන ලද්දේ මේ වන විට බෞද්ධයන් අතර සුලභව පැවති හින්දු, බෞද්ධ දෙවි දේවතා ඇදහිලි ක්‍රමයක්[16] විනා ආගමක් නොවේ. මෙම කාලයේ මහනුවර නගරය තුළ පැවතුණු විෂ්ණු, කතරගම සහ නාථ දෙවිවරුන් උදෙසා කැප කළ දේවාල සතරකි. උඩරට රාජ්‍ය සමයේ මෙම දේවාල මහත් බලගතු තත්ත්වයකින් පැවති අතර පූජනීය ඉඩම් අතුරින් විශාල දේවාලගම් මීට අයිති විය.

එමනිසා උඩරට වැසියන්ගේ ආගම ගැන සඳහන් කිරීමේදී දේව් දේවතා වන්දනා ක්‍රමය ඉන් බැහැර කළ නොහැකි විය. ගිවිසුම අත්සන් කර බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින් බෞද්ධ භික්ෂූන් මෙන්ම දේවාලවල බස්නායකවරුන් හා කපුරාළලා ද ඉහත රැස්වීමට කැඳවීමෙන් මේ කරුණ තවදුරටත් පැහැදිලි වේ.

රාජාණ්ඩුව පැවති සමයේ රජය සහ බෞද්ධ සංවිධාන අතර පැවති සම්බන්ධතාව බ්‍රිතාන්‍යයන් යටතේ මුළුමනින්ම බිඳ නොවැටුනත් එය ක්‍රමයෙන් දුර්වල වන්නට මග පෑදුනු බව පෙනේ. විශේෂයෙන්ම මෙම කාලයේ උඩරට සමාජය තුළ මේ ආකාරයට ඇතිවෙමින් පැවති අසහනය පිළිබඳ හෝඩුවාවල් ලැබුන ද උඩරට ගිවිසුමේ පොරොන්දුවල වෙනසක් ඇති කිරීමට තරම් බ්‍රිතාන්‍ය පක්ෂය ඉක්මන්කාරී නොවීය. වසරක් පමණ යනවිට කුමන්ත්‍රණය පිළිබඳ දැන ගැනීමට ලැබුණත් ඉක්මන් වීමට තරම් දෙයක් එමගින් පෙන්වීමට නොතිබුණි. [17] එහෙත් 1816 වන විට අවධානය යොමු නොකර සිටිය හැකි තරම් කුමන්ත්‍රණ ද ඇතිවේ. එනම් බුරුම රටෙන් කුමරෙකු ගෙන්වා සිංහාසනාරූඪ කිරීමයි. සිංහලයකු රජකිරීමට යෝජනා කිරීමෙන් ද ථේරවාදී බෞද්ධ රටක කුමරෙකු ගෙන්වීමෙන් කාගේ හෝ සහයෝගය ලැබිය හැකියයි විශ්වාස කළ හැඟීම තිබුණ නිසා මෙම යෝජනාව කාලෝචිත විය.

බ්‍රිතාන්‍යයෝ උඩරට බෞද්ධ ආයතනයට විවිධාකාරයේ අනුගහ දක්වන්නට වූහ. ගිවිසුමේ දෙන ලද පොරොන්දු වලට අනුව විහාර හා දේවාල, ගම්වල පරිපාලනයෙහි කිසිදු වෙනසක් ඇති කිරීමට හෝ ඉඩම්, කුලය රාජකාරී සේවාවන් පදනම් කොටගත් උඩරැටියන් හා ඔවුන්ගේ පූජනීය ස්ථාන අතර පැවති සමාජ හා ආර්ථික සම්බන්ධතාවලට බාධා පැමිණවීමට හෝ උත්සාහ නොකළහ. ආගමික සංවිධානයේ ඉහළ පැවිදි සහ ගිහි පත්වීම් සඳහා සුදුසු පුද්ගලයන්ගේ නම් මුලදී පෞද්ගලිකවත්, කොමසාරිස් මණ්ඩලය පිහිටුවීමෙන් පසු ඒ මගිනුත් ආණ්ඩුකාරවරයා වෙත නිර්දේශ කිරීම රෙසිඩන්ට්වරයාට බලය පැවරිණි. ආගමික සංවිධානවල රාජකාරී නිසියාකාරව ඉටුවෙනවා ද එවකට අවශ්‍ය ද්‍රව්‍ය නිසියාකාරව ලැබෙනවා ද යන්න සොයා බලන ලදී. ඩොයිලිගේ මිය යෑමෙන් පසු, රෙසිඩන්ට් තනතුර අහෝසි වී අධිකරණ කොමසාරිවසරයාට එම බලතල හිමි වූ අතර බෞද්ධාගමත් භික්ෂූන් වහන්සේලාගේ විහාර හා දේවලවලට පූර්ණ ආරක්ෂාවත් ලබාදෙන බවත් බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයෝ යලි යලිත් ප්‍රකාශ කළහ.

ඒ වගේම මෙවකට ඉතාමත් පූජනීය වස්තුව වශයෙන් සැලකන ලද දළදා වහන්සේට අයිති රන්, රිදී, මුතු, මැණික් ආදිය අස්ථානගත වූ ඒවා නැවත ලබාදීමට බ්‍රිතාන්‍යයන් කටයුතු සැලසූහ. නමුත් මෙම දේ නැවත ලබාදීම සම්බන්ධයෙන් ආණ්ඩුකාරයා සහ හමුදා නිලධාරීන් අතර නොයෙක් ගැටුම් ඉස්මතු විය. මෙම ගැටුම සිවිල් පාලකයින්ගේ දේශපාලන අභිමතාර්ථයන්, හමුදා නිලධාරීන්ගේ පෞද්ගලික අපේක්ෂාවන් අතර වූ ගැටුමක් විය. ආණ්ඩුකාරවරයා පෙන්වා දුන් අදහසක් වූයේ ඔහුගේ තීරණ ක්‍රියාත්මක කිරීමත්, බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින් විහාර දේපල ආරක්ෂා කිරීම සම්බන්ධයෙන් දැක්වූ උනන්දුව දේශපාලන වශයෙන් ඉතා මැනවින් පැහැදිලි වන බවයි. විශේෂයෙන්ම බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින් විසින් දළදා මාලිගාවේත් අනෙකුත් සමහර පූජනීය ස්ථානවලත් නඩත්තුව සහ ආගමික උත්සව පැවැත්වීමට සිය අනුග්‍රහය සහ ආධාර ලබාදුන්හ. ඒ අනුව ආගමික උත්සව වලට අවශ්‍ය වූ ඇතුන්, රෙදි, ඇත් දත් ද්‍රව්‍ය ආණ්ඩුව විසින් භික්ෂූන්ට හා විහාරවලට ලබාදුනි. [18] ආගමික උත්සව පුද පූජා හා පූජනීය ස්ථානවල ප්‍රතිසංස්කරණ කටයුතු සඳහා විහාර හා දේවාලගම් භුක්ති විඳි ජනයා විසින් හා මුදලින් කළ යුතු ගෙවීම් හා ඉටු කළ යුතු වූ රාජකාරී සේවාවන් ගැනීමෙහිලා බ්‍රිතාන්‍ය පරිපාලන නිලධාරීහු වැදගත් වූහ.

ගිවිසුම අත්සන් කොට බෞද්ධාගම හා රාජ්‍ය අතර පැවති සබඳතාවයන්ගේ ඉතාමත් දැඩි

භාවය සනිටුහන් කළ අවස්ථාවන් දක්නට ලැබේ. එනම් 1815 දෙසැම්බර් මස මුස්ලිම් පෙරහැරක් පැවැත්වූ අවස්ථාවේදී මුස්ලිම්වරු තිදෙනෙක් මහනුවර නගරයේදී බෞද්ධ හිමිනමකට පහර දී ඔවුන්ගේ වටාපත කැබලිවලට කඩා දමා ඇත. මෙම සිද්ධිය දැනගත් වහාම රජය විසින් පරීක්ෂණයක් පවත්වා, වරදකරුවන් හඳුනාගත නොහැකි වූ හෙයින්, ඔවුන් අල්ලා ගැනීම සඳහා රික්ස් ඩොලර් පනහක ත්‍යාගයක් පිරිනමන බවට දැන්වීමක් ප්‍රකාශ කොට, අනාගතයේ එවැනි මුස්ලිම් පෙරහරක් පැවැත්වීම තහනම් කිරීමට ද පියවර ගැනිණි. [19] එසේම බෞද්ධ භික්ෂූන් බෞද්ධාගම අතහැර ක්‍රිස්තියානිය වැළඳ ගැනීමට තම කැමැත්ත ප්‍රකාශ කරමින් ආණ්ඩුවට ලිපියක් ඉදිරිපත් කරනු ලැබූහ. නමුත් බ්‍රවුන්රිග් ආණ්ඩුකරු මෙම ඉල්ලීම ප්‍රතික්ෂේප කරනු ලැබීය. [20]. එසේම බ්‍රවුන්රිග් උඩරට ප්‍රදේශවල ක්‍රිස්තියානි ධර්මය ප්‍රචාරය නොකිරීමට ද වග බලාගත් බව පෙනේ. මේ තුළින් පැහැදිලි වන්නේ රජය හැකි සෑම අවස්ථාවකදීම උඩරැටියන්ගේ විශ්වාසය දිනා ගැනීමට කටයුතු කළ ආකාරයයි. නමුත් අපට පෙනෙන ප්‍රධාන කරුණක් වන්නේ බ්‍රිතාන්‍යයින් බුද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් අනුගමනය කළ අනුග්‍රහශීලී ප්‍රතිපත්තිය එහි ආයතනික භාවිතයට පමණක් සීමා වී ඇති බවයි. මෙයින් පැහැදිලි වන්නේ ඔවුන්ගේ ප්‍රතිපත්තියේ ගැබ්ව තිබූ අභිමතාර්ථ මුළුමනින්ම දේශපාලන ඒවා වූ බවයි.

මෙම කාලය වන විට දක්නට ඇති ප්‍රධාන ලක්ෂණයක් වූයේ උඩරට රදලවරුන් තුළ මෙන්ම භික්ෂූන් වහන්සේලා තුළ ද බ්‍රිතාන්‍ය ආධිපත්‍යය ගැන ඒකමතික භාවයක් නොවූ බවයි. [21] වර්ෂ 1817 අවසාන භාගයේදී උඩරට පළාත්වල කැරළිකාර තත්ත්වයක් උද්ගත විය. එහෙත් මේ වන විට ස්වකීය බලතල ක්‍රමයෙන් පිරිහීයන නිසා උඩරට රදලවරුන් සිටියේ මහත් කනස්සල්ලෙනි.[22] එසේම විදේශ ආණ්ඩුවක් කෙරෙහි ඔවුන් තුළ තිබූ ස්වභාවික අවිශ්වාසය නිසා බ්‍රිතාන්‍ය රජය කෙරෙහි පොදු ජනතාව ද කලකිරී සිටියහ. භික්ෂූන් ද මීට වඩා අප්‍රසාදජනක තත්ත්වයක සිටියහ. [23] මෙවැනි පසුබිමක් මත කැරැල්ලක් ඇතිවීම ස්වාභාවික කරුණකි. කැරැල්ල ගැන බ්‍රවුන්රිග් ආණ්ඩුකරු කියනුයේ "යුරෝපීය පාලන ක්‍රමයෙන් බුද්ධාගමට හානියක් සිදුවිය හැකි යයි උඩරට පළාත් වැසියන්ගේ මානසික වශයෙන් කාවදින ලද හැඟීම් ද මීට එක් වූ බවයි. [24]. උඩරට පළාත් රැසක කැරැල්ල පැතිරී ගොස් තිබූ අතර දළඳ වහන්සේ ඉතා සියුම් අන්දමින් තමන් අතට පත් කර ගැනීමට ලැබීම කැරලිකරුවන් උද්යෝගිමත් කරන සිදුවීමක් විය.

1818 අවසාන භාගය වනවිට කැරැල්ල මුළුමනින්ම වටලා කැරලි නායකයින් ද සිරභාරයට ගැනීමට හැකි වූ හෙයින්, එම වර්ෂයේ නොවැම්බර් 21 එතෙක් උඩරට පළාත්වල පනවා තිබූ මාර්ෂල් නීතිය එක්තරා ප්‍රමාණයකට අවලංගු කරන ලදි. කැරැල්ල පහසු ලෙස මැඩපැවැත්වීමට හැකි වූ නිසා උඩරට පළාත් පාලනය සම්බන්ධයෙන් සවිස්තරාත්මක ප්‍රශ්න පත්‍රයක් ඇති කිරීමට බ්‍රිතාන්‍යයින්ට අවස්ථාව ලැබිණි. [25] මේ අවස්ථාවේ බ්‍රවුන්රිග්ගේ 1818 නොවැම්බර් 04 වන දින ප්‍රසිද්ධ කරනු ලැබූ ආඥා පනතින් පළාත් පාලනය සම්බන්ධයෙන් වැදගත් වෙනස්කම් රාශියක් ඇති කළේය. මෙම වෙනස්වීම් වල ප්‍රධාන අංගයක් වූයේ උඩරට පළාතේ පාලනය සඳහා ආණ්ඩුවෙන් පත් කරනු ලැබූ වෙනම කොමසාරිස් මණ්ඩලයක් පත් කිරීමය. උඩරට නිත්‍ය නේවාසික නිලධාරි වූ ඩොයිලි මෙහි සභාපති විය.

1818 ප්‍රකාශය මගින් ආගමික ප්‍රතිපත්තිය සම්බන්ධයෙන් වැදගත් වෙනස්කම් ඇති විය. එම වෙනස්කම් බොහෝ දුරට ඉතාමත් අසීමිත වූ කොන්දේසි වලින්, බුද්ධාගමට ආරක්ෂාව සැපයීමට පොරොන්දු වීමෙන් තමන්ට මුහුණ පෑමට වූ අපහසුතාවයන්ගෙන් මිදීමට බ්‍රවුන්රිග් විසින් ගනු ලැබූ පෞද්ගලික උත්සාහයක් ලෙස පෙන්විය හැකිය. බුද්ධාගමේ ආරක්ෂාවට 1815 උඩරට ගිවිසුමේ විශේෂ වගන්තිය සම්බන්ධයෙන් මව් ආණ්ඩුව සැක සංකා පලකල අතර එය ප්‍රොතෙස්තන්තුවරුන්ගේ

දැඩි විවේචනයට භාජනය විය. එම වගන්තියේ සිංහල තේරුම තමන්ට වාසිදායක ලෙස යලි කථනය කරමින් බ්‍රවුන්රිග් තමන්ගේ ස්ථාවරය නිවැරදි බව තහවුරු කිරීමට උත්සාහ ගත් නමුත් එම තත්ත්වය ඔහු අපහසුතාවයට පත් කළේය.

මේ අයුරින් දේශපාලන අවශ්‍යතාව මත බුද්ධාගම සම්බන්ධව සිය අනුග්‍රහශීලි ප්‍රතිපත්තිය දිගටම ගෙනයන අතරම විවේචනවලින් බේරීම සඳහා තමන් අත්සන් කළ නිත්‍යානුකුල ලියවිල්ල අවලංගුකර වචන වෙනස් කිරීමට බ්‍රවුන්රිග් අවස්ථාව ලබා ගත්තේය.[26] උඩරට ජනතාව විශාල ප්‍රමාණයක් කැරැල්ලට ආධාරදීම හා සම්බන්ධ වීම ස්වදේශීය ආයතන ආරක්ෂා කිරීමේ හා පොරොන්දුවෙන් තමන් මුදහරින ලදැයි බ්‍රිතාන්‍ය ආණ්ඩුව සැලකූ බැවින්, බලාපොරොත්තු වූ එම අවස්ථාව කැරැල්ල ඇතිවීම නිසා හටගත්තේය. ඒ අනුව ආණ්ඩුකරු තමන් මුහුණ දුන් පෞද්ගලික ප්‍රශ්නයට විසඳුමක් සෙවීමට ගත් උත්සාහය යටත් විජිත මිෂනාරීන්ගේ අභිමතාර්ථ වලින් එල්ල වූ බලපෑම සමග එකතු විය. ඒ තුළ ක්‍රිස්තියානි මිෂනාරීන්ගෙන් එල්ල වූ බලපෑම්, අභිමතාර්ථ කැරැල්ල අවසන් වූ වහාම පැවති දේශපාලන වාතාවරණය උඩරට ප්‍රධානීන්ගේ බලය හා බලපෑම අඩුකිරීමට, පාලකයන් අනුගමනය කළ ප්‍රතිපත්තිය සමග ඉතා කිට්ටුවෙන් බැඳී පවතී. බ්‍රිතාන්‍යයන් තුළ භික්ෂූන් වහන්සේලා කෙරෙහි පැහැදිලි ආකල්පයක් නොවීය. ගිහියන් සම්බන්ධයෙන් ඔවුන්ට ඉමහත් බලයක් හා බලපෑමක් ඇතිබව දැන සිටි බ්‍රවුන්රිග් භික්ෂූන් කුමන්ත්‍රණ මෙහෙය වන්නන් ලෙස දිටීය. මේ හේතුව නිසා බුද්ධාගම පමණක් ආරක්ෂා කිරීමේ වගකීමෙන් ආණ්ඩුව ඉවත්වීම රජය හා බුද්ධාගම අතර පැවති සම්බන්ධය දුර්වල කිරීමටත් ඒ මගින් භික්ෂූන් වහන්සේලා සහ රදළ ප්‍රධානීන්ගේ බලපෑම අඩු කිරීමටත් ගත් උත්සාහයක් වූ බව පෙනේ.

1818 න් පසු බ්‍රිතාන්‍යයන් බුද්ධාගමට අනුග්‍රහය දැක්වීම තරමක් අඩු වූ බව පෙනේ. එය පැහැදිලි වන්නේ බුද්ධාගමට අනුග්‍රහය දැක්වීමේ ප්‍රතිපත්තිය දිගටම ගෙනයෑමෙන් ඔවුන් වලක්වාලීමට 1818 ප්‍රකාශනයේ අඩංගු වූ අන්‍ය ආගම්වලට ආරක්ෂාව සලසන බවට ප්‍රකාශ කළ එම වගන්තිය හේතු වූ බවයි. ඒ අයුරින් ක්‍රියා කිරීමට ඔවුන් පොළඹවන ලද්දේ භික්ෂූන් වහන්සේලාගේ බලපෑම ඉමහත් වූ බැවිනි. 1818 ප්‍රකාශනය මගින් භික්ෂූන් වහන්සේලාට හා බෞද්ධාගමික ආයතනත් වරප්‍රසාද ලත් තත්ත්වයට පත්කරනු ලැබීය. භික්ෂූන් වහන්සේලා සහ සියලුම ආගමික උත්සවවලට හිමිවිය යුතු ගෞරවයත්, දළදා මාලිගාගම් හා දේවාලවල බස්නායක නිලමේවරුන්ට මාලිගාවේ හා දේවාලගම් භාවිතා කිරීමේදී සම්ප්‍රදායික දැකුම් හා පඬුරු ලබාගැනීමට ද ඉඩ තිබුණි.[27] සියලු පත්වීම් සම්බන්ධයෙන් එබඳු දැකුම් හා පඬුරු අවලංගු කළ බව පෙනේ. තවද ජනතාවගේ ආගමට ආධාර වන නියමයන්ට ආණ්ඩුවේ පක්ෂපාතීත්වය පෙන්වනු රිසියෙන් උඩරට ප්‍රදේශවල සියලු කුඹුරු සම්බන්ධයෙන් බලපෑ ධාන්‍ය බද්දෙන් විහාරගම්, මාලිගාගම් හා දේවාලගම් නිදහස් කරනු ලැබීය.[28]

උඩරට සම්බන්ධයෙන් සියලු පත්කිරීම් සඳහා කොමසාරිස් මණ්ඩලයේ නිර්දේශ මත ආණ්ඩුකාරවරයා විසින් පත් කරනු ලැබීය. අධිකරණ ක්ෂේත්‍රයේ පවා භික්ෂූන් වහන්සේලාට තරමක විශේෂ වරප්‍රසාද දී තිබුණි. ආණ්ඩුව දළදා මාලිගාවේ නඩත්තුවට අවශ්‍ය වූ යම් යම් භාණ්ඩ සහ ද්‍රව්‍ය ලබාදුන් අතර මහනුවර සිටි භික්ෂූන් වහන්සේලා කිහිප නමකට ද්‍රව්‍ය වලින් හෝ මුදලින් හෝ යම් යම් දීමනා ප්‍රදානය කළහ. පෙර රාජාණ්ඩුව දවස මෙන් කොමසාරිස් මණ්ඩලය භාරයේ පැවති දළදා වහන්සේ බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයින්ගේ අනුග්‍රහය ඇතිව වරින් වර මහජනතාවට ප්‍රදර්ශනය කිරීමටත් පියවර ගත්තේය.[29] ආණ්ඩුව මෙකල ආරම්භ කොට තිබූ පන්සල් තැනීම සඳහා පාරම්පරික රාජකාරි ක්‍රමය යටතේ ජනතාවගේ අනිවාර්ය යුද සේවාවන් ලබා ගැනීමේදී විහාර හා දේවාලගම් භුක්ති විඳි පුද්ගලයින් ද යොදගත් නමුත් ආගමික

සේවාවන් ඉටු කිරීම සඳහා ඔවුන් වරින්වර ආණ්ඩුවේ සේවයෙන් නිදහස් කරනු ලැබීය. 1823 වනතුරුම බ්‍රිතාන්‍ය පාලකයෝ ක්‍රිස්තියානි මිෂනාරීන්ට උඩරට ප්‍රදේශවල ආගමික ප්‍රචාරක කටයුතු වලට ඇතුල් වීමට අවසර නොදුන්හ. 1818 න් පසුව ඔවුන් මේ ආකාරයට අනුග්‍රහශීලී ප්‍රතිපත්තිය හැඩගැන්වීමෙහි ලා බලපෑ ප්‍රධාන සාධකය වූයේ දේශපාලන ඒවා බව ඒ අනුව පැහැදිලි වේ.

බ්‍රවුන්රිග්ගේ සේවා කාලයෙන් පසු ආණ්ඩුකාර ධුරයට පත් වූයේ එඩ්වර්ඩ් බාන්ස්ය. ඔහු විසින් උඩරට හුදකලා භාවය නැති කිරීම සඳහා නව මාර්ග පද්ධතියක් ආරම්භ කිරීමට කටයුතු යොදනු ලැබීය. මෙම ආණ්ඩුකාරවරයා ස්වකීය පාලන යුගය තුළදී බෞද්ධ සංවිධාන කෙරෙහි දැක්වූ ආකල්පය යහපත් එකක් වූ බව පෙන්වීමට සාධක ඇත. උඩරට කැරැල්ලෙන් පසු දළදා වහන්සේගේ භාරකාරත්වය දිගටම පැවතියේ ආණ්ඩුකාරවරයා වෙතය. මෙම තත්ත්වය තවදුරටත් පවත්වාගෙන යාම ආණ්ඩුකරු බෞද්ධ සංවිධාන අතර හොඳ හිත පැවතීමට බාධාවක් සේ බාන්ස් විසින් සලකන ලදී. මේ නිසා එහි පාරම්පරික භාරකරුවන් වූ මහානායකහිමිවරුන් දෙදෙනා සහ දියවඩන නිලමේ වෙත දළදා වහන්සේගේ භාරකාරත්වය පිළිබඳ කිසියම් වගකීමක් පැවරීම සඳහා ඔහු විසින් පියවර ගත්තේය.[30] දළදාව තැන්පත්කර තිබූ කරඬුවල යතුරු මේ අය වෙත පවරනු ලැබූ අතර, දළදා මාලිගයේ මුරට යොද සිටි සෙබලුන්ගේ සේවාව ද එලෙසම පවත්වාගෙන ගියේය. එපමණක් නොව මෙම අවධියේදී අංග සම්පූර්ණ දළදා ප්‍රදර්ශනයක් ද පවත්වා තිබේ.

බ්‍රවුන්රිග්ගේ කාලයේ මෙරට මුල්බැස ගත් මිෂනාරි ව්‍යාපාරය බාන්ස්ගේ කාලයේ තවදුරටත් වැඩි දියුණු විය. මෙයින් පැහැදිලි වන්නේ රජය මගින් ක්‍රිස්තියානි අභිවෘද්ධියට විශේෂයෙන්ම එංගලන්ත සභා පල්ලියේ ධර්ම ප්‍රචාරය කිරීම සඳහා අති විශාල මුදලක් වැයකළ බවය. මෙවැනි ප්‍රතිපත්තියක් නිසා පසු කාලයේදී ජාතික පල්ලිය නමින් හැඳින්වූ ප්‍රබල ක්‍රිස්තියානි සංවිධානයක් මෙරට බිහි වූ අතර මේ සංවිධානයත් සෙසු මිෂනාරි ව්‍යාපාරවල බලපෑමත් නිසා බෞද්ධාගම කෙරෙහි පැවති සම්බන්ධය ක්‍රමයෙන් ලිහිල් කිරීමට රජය පෙළඹුණේය.

1831 න් පසු ආණ්ඩුකාරවරයාගේ සේවා කාලය අවසන් වූ විට මෙරට පාලන ඉතිහාසයේ වැදගත් සිදුවීමක් ලෙස කොල්බෲක් කැමරන් කොමිසම ලංකාවට පැමිණියේය. මෙම කොමිසම ලංකාවට පැමිණ ප්‍රතිසංස්කරණ සිදුකිරීමෙන් පසු මෙරට සමාජ ආර්ථික හා දේශපාලන යන සෑම අංශයක්ම තුළ විපර්යාසයක් ඇතිවිය. මෙම අවධිය වනවිට බ්‍රිතාන්‍ය රජය සහ බෞද්ධාගම අතර සම්බන්ධය ක්‍රිස්තියානි මිෂනාරි ව්‍යාපාරයන් විසින් උග්‍ර ලෙස හා ප්‍රසිද්ධ විවේචනයට භාජනය කරනු ලැබීය. ස්ටුවට් මැකෙන්සි ආණ්ඩුකාරතුමා විසින් එතෙක් පවත්වාගෙන ආ බෞද්ධ භික්ෂූන්ගේ නායක පදවි හා විහාරාධිපති තනතුරුවලට පත් කිරීමේ ආඥා පත්‍ර අත්සන් කිරීම නවතා දමනු ලැබීය. මෙම සිදුවීමත් සමග බ්‍රිතාන්‍ය රජයත් බෞද්ධාගමත් අතර සම්බන්ධය පිළිබඳ නව යුගයක් උදා විය.

කන්ද උඩරට ආගමික අංශයෙහිලා කෝල්බෲක් ප්‍රථමයෙන් අවධානය යොමු වූයේ ඔහු විසින්ම හඳුන්වන පරිදි ඉතා සංකීර්ණ වූ විහාර දේපල සතු ඉඩකඩම් ප්‍රශ්න සම්බන්ධයෙනි.[31] ඉංග්‍රීසි රජය බෞද්ධාගමික කටයුතුවලට මැදිහත් වී ක්‍රියා කිරීම ගැන කොමසාරිස්වරුන්ගේ එතරම් ප්‍රසාදයක් නොවීය. මෙම ක්‍රියාවලිය මගින් රටේ දියුණුව ඇණ හිට ඇති බව පෙන්වා දුන්හ. විශේෂයෙන්ම මෙම අවධිය වනවිට පැවති බෞද්ධ අධ්‍යාපන ක්‍රමය පිරිහී අභාවයට ගොස් පැවති යල් පැනගිය ආයතනයක් ලෙස විග්‍රහ කර තිබේ. නමුත් ඔහුගේ මෙම ආකල්පය එක් අතකින් බෞද්ධ ආයතනවල අනුග්‍රාහකයින් දුර්වල කිරීමට හේතු වූ අතර[32] අනික් අතින් මේ රටෙහි අධ්‍යාපනය කෙරෙහි හිමිකම් තහවුරු කර ගැනීම සඳහා ක්‍රිස්තියානි මිෂනාරීන්ට අනුබල දීමක් විය.

මෙම ප්‍රතිසංස්කරණ හඳුන්වා දීම මගින් ප්‍රධාන යෝජනාවක් වූයේ පාරම්පරික රාජකාරිය

අවලංගු කිරීමය. උඩරට පූජනීය ස්ථාන සහ ඉඩකඩම් විහාර ගම් හා දේවාලගම් පාලනය වූයේ මුළුමනින්ම රාජකාරි ක්‍රමය පදනම් කරගෙනය. එමනිසා මෙම යෝජනා ක්‍රියාත්මක කිරීමේදී බ්‍රිතාන්‍ය රජය එම ආගමික සංස්ථාවන්ට හානි නොපැමිණෙන අයුරින් ක්‍රියා කළ යුතු විය. නමුත් රාජකාරිය විහාර දේවාලගම් කෙරෙහි තවදුරටත් පවත්වාගෙන යායුතු බව 1832/4/2 දින ව්‍යවස්ථාව මගින් ප්‍රකාශයට පත්කරන ලදී.

පාලනය සම්බන්ධයෙන් මෙතරම් වෙනසක් කළ අවස්ථාවකදී පවා ආගමික අංශය එයින් මග හැරවීමෙන් පෙනෙන්නේ බෞද්ධාගම හා පැවති සම්බන්ධතාවයට පහර නොවදින අන්දමින් ක්‍රියා කිරීමට රජය වගබලා ගත් බවයි. විශේෂයෙන්ම හෝර්ටන් ආණ්ඩුකරු වෙනුවට 1837 ජේ.ඒ. ස්ටුවට් මැකෙන්සි ලංකාවේ ආණ්ඩුකාරවරයා වශයෙන් පත්ව ආවේය.[33] ආණ්ඩුකාර ධුරය භාර ගැනීමේදී එවකට යටත් විජිත ලේකම්වරයා වූ ග්ලෙනෙල්ග් සාමිවරයා විසින් ලංකාවේ පාලන කටයුතු ගෙන යායුතු ආකාරය සම්බන්ධයෙන් උපදෙස් පත්‍රයක් එවන ලදී.[34] ලංකාවේ ජනතාවගේ සදාචාරාත්මක හා ආගමික අධ්‍යාපනයේ අභිවෘද්ධිය සඳහා කටයුතු කිරීම ඔහු වෙත පැවරී ඇති බරපතල වගකීම බව මෙයින් දන්වා සිටී. ලංකාවේ මිෂනාරි කටයුතු කෙරෙහි රජය දැක්වූ ආකල්පය සම්බන්ධයෙන් ස්ථිරවූත්, බරපතලවූත්, වෙනසක් මේ උපදෙස් පත්‍රයෙන් පෙන්නුම් කරන බව කේ.එම්. ද සිල්වා මහතා ප්‍රකාශ කරයි.[35] ප්‍රධාන වශයෙන් උඩරට පළාත්වල මිෂනාරි ව්‍යාපාරය පැතිරයාම කෙරෙහි රජය දැක්වූ උදාසීන ආකල්පය වෙනස් කිරීමට ඉහත දැක්වූ උපදේශය හේතු විය. රජය විසින් ප්‍රථම වරට දිවයිනේ මිෂනාරි කටයුතුවලට ආධාර දීම පමණක් නොව එය ආණ්ඩුකාරවරයාගේ අවධානයට යොමුවිය යුතු අත්‍යවශ්‍යම කටයුත්තක් ලෙස සැලකීමට මෙම උපදේශක පත්‍රයෙන් අනුමැතිය ලැබුණි. එනිසා මෙය රජයත් ක්‍රිස්තියානි මිෂනාරි ව්‍යාපාරයත් අතර ඇතිවූ සමීප සම්බන්ධය පෙන්නුම් කරන්නක් සේ සැලකිය හැකිය.

මවී රජය ආගමික හා අධ්‍යාපනික කටයුතු කෙරෙහි දැක්වූ ආකල්පය එකක් වුවද මැකෙන්සි පාලනය භාරගත් මුල් වකවානුවේදී මෙරට රජයත් එහි ආගමික සංස්ථාව වූ එංගලන්ත සභා පල්ලියත් අතර මතභේද පැන නැගුනි. රජු විසින් එම ආයතනයට වියදම් කරන විශාල මුදලට සරිලන සේවයක් එයින් සිදු නොවන බව සැලකීම මෙම මතභේදයට හේතු වූ බව පෙනේ.[37] නමුත් මෙබදු ප්‍රතිවිරෝධයන් අතර ද මැකෙන්සි පාලනයේ මුල් වකවානුවේ කැපී පෙනෙන ලක්ෂණයක් වූයේ ඔහු ආගමික කරුණු සම්බන්ධයෙන් අපක්ෂපාති ප්‍රතිපත්තියක් අනුගමනය කළ බවය. ආණ්ඩුකරු බෞද්ධාගම සම්බන්ධයෙන් රජය විසින් මෙතෙක් පවත්වාගෙන ආ දේ වෙනස් කිරීමට කල්පනා නොකළහ. එහෙත් රජයේ මේ ප්‍රතිපත්තිය එරට සිටි මිෂනාරි ව්‍යාපාරිකයන්ගේ ප්‍රසාදය දිනාගැනීමට හේතු නොවීය. එයට විරුද්ධව දිගින් දිගටම උද්ඝෝෂණ ව්‍යාපාර ගෙනයන්නට විය.

මෙසේ මිෂනාරි උද්ඝෝෂණ ඉතා උග්‍ර වූ කලක් ලෙස 1840 දැක්විය හැකිය. රජය බෞද්ධාගමික කටයුතුවලට මැදිහත් වූ ආකාරය ගැන සර් එමර්සන් ටෙනන්ට් ප්‍රධාන ශීර්ෂ තුනක් යටතේ සිය විග්‍රහය ඉදිරිපත් කර තිබේ. එනම්.

1. රජයේ නිලධාරීන් බුද්ධාගමේ ආගමික කටයුතුවලට සහභාගිවීම.
2. බෞද්ධ භික්ෂූන්ගේ පැවැත්ම සඳහා සහ බෞද්ධයන්ගේ වාර්ෂික උත්සව පැවැත්වීම පිණිස රජය මගින් කෙලින්ම මුදල් වෙන් කිරීම.
3. නායක පදවිවලට විහාරාධිපති පදවිවලට රජය මගින් භික්ෂූන් පත් කිරීම සහ දේවාලවල බස්නායකවරුන් පත් කිරීම.

ටෙනන්ට් පෙන්වාදෙන ආකාරයට බ්‍රිතාන්‍ය රජය මේ ආකාරයෙන් බෞද්ධාගමික කටයුතු සඳහා මැදිහත්වී මෙබදු සිරිත් පවත්වාගෙන යාමට හේතු වූයේ දේශපාලන කරුණු මුල්කර

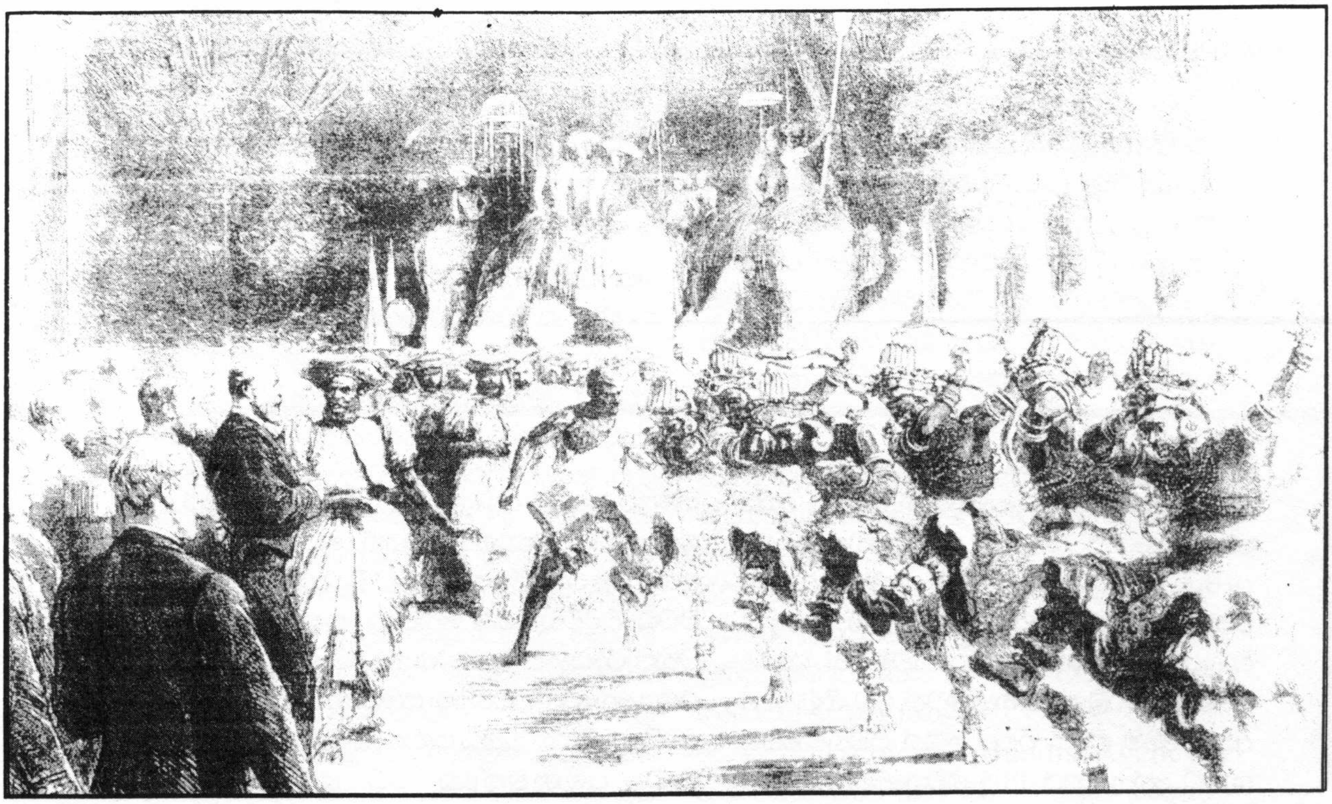

වේල්ස් කුමරු නුවර පෙරහැරක් නරඹන අයුරු

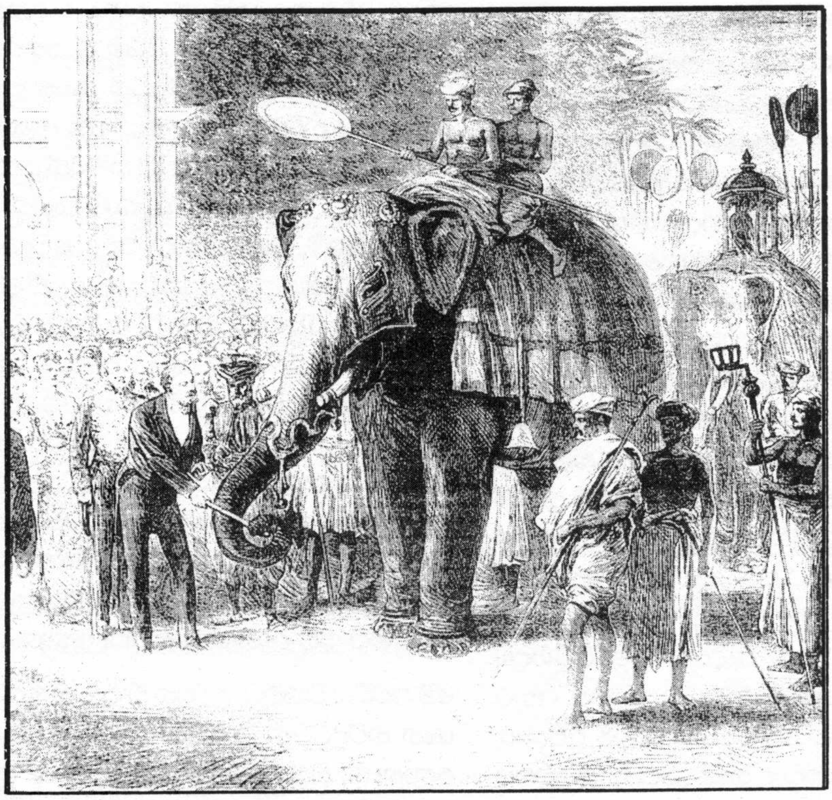

මහනුවර දළද පෙරහැරේ ගමන් කරන ඇතෙකුට වේල්ස් කුමරු විසින් උක් දණ්ඩක් කවන අයුරු

ගෙනය. සමාජයේ බලයක් ඇති පිරිසක් ලෙස මේ අවධියේ සිට භික්ෂූන් හා දියවඩන නිලමේ ඇතුලු බස්නායක නිලමේවරුන්ගේ පක්ෂපාතිත්වය රජයට නොලැබී යාමෙන් පාලන දුෂ්කරතාවයන් ඇතිවීමටත් රාජ්‍ය විරෝධී කැරලි පැන නැගීමටත් ඉඩ තිබුණි. ඒ අනුව මෙම පිරිස් රජය මගින් පවත්වාගෙන යාමට හේතු වූයේ 1815 ගිවිසුමෙන් රජය වූ පොරොන්දුව හෝ පොරොන්දුවක කොටසක් ඉටුකිරීම සඳහා වූ බලපෑමක් නොවන බව ටෙනන්ට්ගේ අදහස විය.

රජයේ පිළිවෙත මේ ආකාරයෙන් ක්‍රියාත්මක වුවත් බලවත් තත්ත්වයකට පත්වෙමින් සිටි මිෂනාරින් විසින් විග්‍රහකර ඇත්තේ රජය විසින් බෞද්ධාගම අතර සම්බන්ධය ක්‍රිස්තියානි ආණ්ඩුවක් විසින් මිත්‍යාදෘෂ්ටික ආගමක් විනාශවීමට නොදී පවත්වාගෙන යාමට දෙන ආධාරයක් ලෙසින් බව ය. මෙම ක්‍රියාව ජනතාව ක්‍රිස්තියානියට හරවා ගැනීම සඳහා මිෂනාරීන් ගෙනගිය ව්‍යාපාරයට බලවත් බාධාවක් සේ පෙන්වාදෙන ලදි. එය වහාම වෙනස් කළ යුතු බව ද පෙන්විය. ස්පෙන්ස් හාඩිගේ "බ්‍රිතාන්‍ය රජය සහ ලංකාවේ ප්‍රතිමා වන්දනාව" නම් ග්‍රන්ථය මගින් බ්‍රිතාන්‍ය රජයත් බෞද්ධාගමත් අතර සම්බන්ධකමත් ඉතිහාසය පමණක් නොව, එම දෘෂ්ටි කෝණය අනුව බෞද්ධාගම හා එහි ඇදහිලි ක්‍රම පිළිබඳව විවරණයක් කරමින් රජය හා ආගම අතර පවත්වාගෙන යන සම්බන්ධය වහාම අවලංගු කළ යුතු බව පෙන්වාදී තිබේ. රජයේ අනුග්‍රහය නිසා පොදු ජනතාව ආගම අතර ඇදහීම පිළිබඳ අදහස හාඩි විසින් කොතරම් තදින් විශ්වාස කරන ලද්දේ ද යත් ලංකාවේ තවමත් අභාවයට නොගොස් පැවතීමට එකම හේතුව රජය විසින් ඒ සඳහා අනුග්‍රහ දැක්වීම බව පෙන්වා දේ.[38] රජය විසින් බෞද්ධාගම සහ සම්බන්ධය පවත්වාගෙන යන්නේ හුදෙක් දේශපාලන හේතු තකා මිස අන් කිසිත් උදෙසා නොවේ යන අදහස ස්පෙන්සර් හාඩි විසින් පෙන්වා දුන්නේය. මේ තත්ත්වය යටතේ බෞද්ධාගම බ්‍රිතාන්‍ය රජය අතර පැවති කවර හෝ සම්බන්ධයන් ඉතා ඉක්මනින් සම්පූර්ණයෙන් අවලංගු කළ යුතු බව තරයේ ඉල්ලා සිටි. බ්‍රිතාන්‍ය රජයත්, බෞද්ධාගමත් අතර ජනතා සම්බන්ධතාවට විරුද්ධව මෙසේ විවිධ විද්වතුන්ගේ මතවාදයනුත්, මිෂනාරි ව්‍යාපාරයෙන් එල්ල කරන ලද චෝදනාත් ලංකා රජය කෙරෙහි පවත්වන සම්බන්ධතාවයන් මේ දිවයිනේ ක්‍රිස්තියානිය පැතිරවීමේ ව්‍යාපාරයට බාධා පමුණුවන්නේ යයි යන අදහස එංගලන්තයේ ජනතාව තුළ ඇති කිරීමට සමත් විය. අනෙක් අතට මිෂනාරීන් විසින් රජය හා බෞද්ධාගම අතර සම්බන්ධතාවයන් ප්‍රසිද්ධියේ දරුණු ලෙස විවේචනය කිරීම ද ජනතාවගේ සිත් තුළ තම ආගම කෙරෙහි ශංකාවක් හා භීතියක් ඇතිවීමට හේතු විය. මේ ආකාරයට රජය හා ආගම අතර පැවති සම්බන්ධතාවයට එරෙහිව උද්ගත වූ විරෝධතාව යටත් විජිත භාර ලේකම් කාර්යාලයේ පවා අවධානයට ලක්විය. මෙසේ උද්ඝෝෂණ ඇතිවෙමින් පවතින විට 1840 ඔක්තෝම්බර් 16 දින විධායක සභාවේදී ක්‍රිස්තියානියෙකු වශයෙන් බෞද්ධ පූජනීයස්ථානවලට සම්බන්ධව පදවිවලට පත්වීමේ ආඥා පත්‍ර අත්සන් තැබීම තමාට තවදුරටත් කළ නොහැකි බවට සටහනක් ලියා තැබිය. විලියම් මකෙන්සි විසින්[39] තමා පමණක් නොව අනාගතයේ කවුරු වූ හෝ බෞද්ධාගමේ කටයුතුවලට මැදිහත්වීමේ අපහසුතාවට පත්වීමට ඉඩ ඇති බව මෙයින් ප්‍රකාශ විය.

මේ අවධිය වනවිට උද්ගත වී පැවති තත්ත්වය ගැන තවදුරටත් බ්‍රිතාන්‍ය රජයට බලා සිටිය නොහැකි විය. මේ නිසා 1815 දුන් ප්‍රතිඥ තවදුරටත් සලකා බැලීම විශේෂයෙන් සිංහල රජු වෙනුවෙන් බෞද්ධාගම ආරක්ෂා කිරීමට පවරාගත් වගකීම්වලින් ඉවත්විය හැකි මගක් සොයාගැනීමට පෙළඹවීම් ඇති වූ බව දක්නට ලැබුණි. ඒ අනුව 1846 අංක 2 දරණ ආඥා පනත මගින් උඩරට ප්‍රදේශවල ඇති විහාර, දේවාල ගම් පාලනයට ආදළ වූ නව විධි විධානයක් ඇති කරන ලදී. බෞද්ධ ප්‍රශ්නය නොවිසඳි දිග්ගැස්වීම බෞද්ධයන්ට මෙන්ම රජයට ද මහත් හිසරදයක් විය. මේ නිසා යටත් විජිත මහා ලේකම් වූ සර්.ජේ.එස්. පැකිටෙන් විසින් ආණ්ඩුව කරගෙන ආ පත්වීම් භික්ෂූන්

වහන්සේලා විසින්ම කරගත හැකිවන පරිදි අවශ්‍ය විධිවිධාන සලස්වන ලෙස ජෝර්ජ් ඇන්ඩර්සන් වෙත දැන්විය.

ආගම සම්බන්ධයෙන් රජය අනුගමනය කළ ප්‍රතිපත්තිය බෞද්ධයන්ගේ සිත්වේදනා කරවන සුළු විය.[40] මෙතෙක් දළදා වහන්සේගේ භාරය පැවතුණේ සෙංකඩගල රජු වෙතය. මල්වතු අස්ගිරි සංඝ සභා දෙකෙහි නායකවරුන් පත්කරනු ලැබුවේ ද, විහාරාරාමයන් සතු දේපල පරිහරනය කෙරෙනුයේ ද, ඔහු විසිනි. මුලදී දළදා මාලිගය සම්බන්ධ චාරිත්‍ර බ්‍රිතාන්‍යයන් විසින් නිසියාකරව ඉටුකරනු ලැබීය. උඩරට ප්‍රදේශ පාලනය කළ ඩොයිලි සහ ටනර්ට් යන බ්‍රිතාන්‍ය නිලධාරීන් දෙදෙනා සිංහල රජුන් කළ ආකාරයට භික්ෂූන්ට දන දීම පවා කළහ. නමුත් කල් ගතවීමේදී දළදාවේ භාරකාරත්වය බ්‍රිතාන්‍ය රජය විසින් කළ යුතු නැතිය යන මතයක් වර්ධනය විය. මෙයට හේතු වුයේ මෙම කාලයේ පැවති ඉහතින් පෙන්වා දුන් බෞද්ධ විරෝධී ආකල්පයන්ය. විශේෂයෙන්ම අන්‍යාගමික ආවතේව කටයුතු වලට බ්‍රිතාන්‍ය රජු හවුල් නොවිය යුතු යැයි අදහස් ඉදිරිපත් කිරීමට හේතු විය. එම හේතු නිසා 1840 දී බුදුසමය පිළිබඳ ආගමික කටයුතු වලට සම්බන්ධ වීමෙන් වැළකුනහ. මේ නිසා 1847 දී දියවඩන නිලමේතුමා, අස්ගිරියේ සහ මල්වතු විහාරවල මහානායක හිමිවරුන් දෙනම අඩංගු කොමිටියක් යටතට දළදාවේ භාරකාරත්වය පැවරීමෙන් බ්‍රිතාන්‍ය රජය එම වගකීමෙන් මිදුනේය.[41] ඉක්බිතිව දළදා මැදුරේ නවත්වා සිටි බ්‍රිතාන්‍ය මුර සෙබලා එතැනින් ඉවත් කොට ධාතුන් වහන්සේගේ ආරක්ෂාව තරමක් අවදානම් කරන ලදී. මෙතෙක් කල් වාර්ෂිකව දෙනු ලැබූ (දළදා මන්දිරය) රන් පවුම් 300 ක ආධාර මුදල ද නතර කරන ලදී. මේ ආකාරයට රජය සහ ආගම අතර බිඳ වැටුනු සම්බන්ධතාව 1848 කැරැල්ලට ද ඉවහල් විය. මෙම අවදියෙන් පසු ඇතිවන්නේ ආගම සහ රජය අතර දුරස්ථ සම්බන්ධතාවක් වර්ධනය වූ අවධියකි.

මේ ආකාරයට මිෂනාරීන්ගේ බලපෑම් හමුවේ ගොඩනගා ගත් නව ප්‍රතිපත්තිය නිසා රජය සහ ආගම අතර සම්බන්ධතාව බෞද්ධාගමේ පිරිහීමට වැදගත් සේ බලපෑවේ ය. ඉංග්‍රීසි ආණ්ඩුව අනුගමනය කළ බෞද්ධ ප්‍රතිපත්තියේ ප්‍රතිඵලයක් වශයෙන් 1855 වන විට බුද්ධාගම සම්බන්ධ කටයුතු සියල්ලම රජයේ බලපෑමෙන් තොරව බුඩිස්ට් ඒජන්සි (Buddist Agency) නම් මණ්ඩලයට භාර විය. ඒ අනුව ලංකාව යටත් කරගත් අවධියේ සිට බෞද්ධාගම හා රජය අතර පැවති සම්බන්ධතාව යහපත් ආකාරයෙන් පැවතුන ද එය නැති කිරීමට බ්‍රිතාන්‍යයන් ගනු ලැබූ උත්සාහය ඉහත වර්ෂයේදී සාර්ථක විය. ඔවුන්ගේ ප්‍රතිපත්ති කොතරම් සාර්ථක විද යත් පනවා ඇති නීතිරීති නිසා අද පවා එම තත්ත්වයෙන් මිදීමට හැකි වී ඇත. කෙසේ වුවද අප සාකච්ඡාවට භාජනය කළ අවධියේදී යම් යම් දුෂ්කරතා මධ්‍යයේ වුවද බුදු දහමේ අභිවෘද්ධියට ඉංග්‍රීසින්ගෙන් පිටුවහලක් ලැබුණි. දහනව වන සියවසේ අගභාගයේදී ඇති වූ බෞද්ධාගමික පුනර්ජීවනයට මෙම කාලයේදී ලද අත්දැකීම් පිටුවහලක් වන්නට ඇතැයි මේ අනුව සිතිය හැකි වේ.

---

1. ජයවීර ඒ.එම්.එස්. ලංකාවේ රාජ්‍ය සහ ආගම ඇම්පර් ප්‍රකාශනයකි. කැළණිය 1991, පිටු 01.
2. එම , පිටු 01.
3. විරසේන අයි.කේ. ශ්‍රී ලංකා විශ්ව විද්‍යාලයේ වාර්ෂික බෞද්ධ ප්‍රකාශනය (19 කාණ්ඩය) 1963, පිටු 68.
4. හේමරත්න වී.වී.පී. ලංකා ඉතිහාසයේ බ්‍රිතාන්‍ය යුගය, කොළඹ විශ්ව විද්‍යාලයේ ඉතිහාසය සහ දේශපාලන අංශයේ ප්‍රකාශනයකි. 1991, පිටු. 212.
5. එම පිටුව 219.
6. ශ්‍රී ලංකා විශ්ව විද්‍යාලය බෞද්ධ ප්‍රකාශනය. පිටු. 68.

7. ශ්‍රී ලංකා විශ්ව විද්‍යාලය වාර්ෂික බෞද්ධ ප්‍රකාශනය : පිටු 69.

8. Brownrigg to Batharst 1815 CO 54-55

9. Butterworth to Batharst, October 1815 CO, 54-58.

10. Colbrooks Report upto Administration 24 /December, 1831 P. 122.

11. Sinhala and the partriopts P. 40

12. Sihala and the partriopts, p 45-50

13. Diary of John Doily, 1810 - 1815 p. 229

15. Dïary of john Doily p. 230

16. වාචිස්වර, කොටගම, සරණංකර සංඝරාජ සමය, ගොඩගේ සහෝදරයෝ , කොළඹ. 1964 පිටු 8-9

17. C.U.B.O. Vol l.P 163.

18. Doily to sutherland, 14 May, 1815

19. Doily to sutherland, 14 May, 1815.

20. Doily to sutherland, 14 May, 1815.

21. ඉලංගසිංහ මංගල, රජය ආගම හා අධ්‍යාපනය. විශ්ව විද්‍යාලීය. මුද්‍රණාලය. මොරටුව 1980, පිටුව 96.

22. C.U.B.O. Vol .I.P. 160.

23. C.U.B.O. Vol 1 . P. 161.

24. C.G.A. 5/8 Bronrigg to secretary of state, 19 p. 1818

25. The history of the Ceylon civil service, P. 109

26. Brownrig to Bathuarst , S, November, 1816.C.54/61

27. 1818 නොවැම්බර් 21 දිනැති ප්‍රකාශනයේ 17 වන වගන්තිය.

28. 1818 නොවැම්බර් 21 දිනැති ප්‍රකාශයේ 21 වන වගන්තිය.

29. Colebrookes Report upon the Administrion, 24, December, 1831,Co. 54/122

30. Perera E'W' Sinhalese Banners and standards, Colombo, 1961, p. 25.

31. Colebrooks - Cameron papers vol . p.xxxv

32. ලංකාවේ බ්‍රිතාන්‍ය ආණ්ඩුකාරවරු පිටු 51

33. එම පිටු 53

34. C.G.A. 4/17 secretary of state to Mackenzie, 20,Oct, 1938

35. Silva K.M.De Social policy and Missionary organization in Ceylon (1840-1855) playmath, 1965.p.29

36. K.M. De Silva, p. 29

37. C.G.A. 4/17 Secretary of state to Machenzie, 20 Oct, 1831

38. Hardy S.R. The British Government and Tdolatory of Ceylon p. 48

39. C.G,A, Governer in Council, 1840 Oct. 16

40. පෙරේරා, ඩබ්.පී. බ්‍රිතාන්‍ය හා හින්දු නිදහස් යුග (1796-1956) සීමාසහිත එක්සත් ප්‍රවෘත්ති පත්‍ර සමාගම කොළඹ, 1945 , පිටු 135

41. Silva K.M.P. Social Policy Missionary Organization in Ceylon (1840-1855) Califonia press Berkeley 1976, p. 109.